

Boj o jednotnou školu v Národním shromáždění v Československé republice v letech 1945—1948

MIROSLAVA MAUROVÁ,
Pedagogický ústav J. A. Komenského
ČSAV, Praha

Vydáním základního školského zákona o státní a jednotné škole v dubnu r. 1948 byl ukončen dlouhodobý zápas pokrokových sil o jednotnou státní školu a jednotnou školskou soustavu. Tento zápas zákonitě vyvrcholil v letech 1945—1948, kdy se boj o charakter školy stává důležitou součástí politického zápasu provázejícího proces přerůstání národní a demokratické revoluce v revoluci socialistickou. Boj o charakter školy byl veden na nejrůznějších frontách — v odborové organizaci učitelstva, ve veřejných vystoupeních politiků, v tisku odborném i politickém i jinde. Jednou z tribun, kde tento zápas probíhal, bylo Národní shromáždění, a to především proto, že na půdě tohoto zákonodárního sboru měla představa nové školy nabýt konkrétní podoby školského zákona.

Při projednávání zásad školské politiky vlády jak v plénu NS, tak na schůzích kulturního výboru, nešlo pouze o konkrétní podobu školského zákona, ale v široké diskusi byla také upřesňována koncepce a vyjasňována stanoviska jednotlivých složek na charakter budoucí školy. Plně se zde prokázala skutečnost, že parlamentní jednání o charakter nové školy byla součástí širokého zápasu o budoucí vývoj Československa.

Období boje o prosazení školského zákona v parlamentu se rozpadá zhruba na dvě etapy. Mezníkem jsou volby do Ústavodárního národního shromáždění (dále ÚNS) v květnu 1946. První etapa je období práce Prozatímního národního shromáždění (dále PNS), které začalo pracovat 28. října 1945. Bylo složeno paritně, stejný počet poslanců měly 4 české a 2 slovenské politické strany, kromě toho se jeho členy stalo i 60 reprezentantů z různých společenských organizací. Z celkového počtu 300 poslanců pocházelo 200 z českých zemí a 100 ze Slovenska. Jejich volba byla provedena nepřímou prostřednictvím poslanců národních výborů a správních komisí.

Jednání PNS se soustředilo na konkretizaci zásad školské politiky vlády Národní fronty, jak byly zakotveny v Košickém vládním programu (dále KVP), programu národní a demokratické revoluce, který konkrétně stanovil

základní politické a hospodářské úkoly odpovídající tehdejšímu stupni revolučního rozvoje. Prosazení Košického vládního programu měla zajistit jednotu všech pokrokových sil, založená na jejich spolupráci v období antifašistického boje. Tato jednotu našla své vyjádření ve vytvoření Národní fronty.

Jaké byly úkoly národní a demokratické revoluce, stanovené Košickým vládním programem pro oblast školství?')

V první fázi po osvobození to byla především nutnost provést očistu škol od osob spolupracujících s kolaboranty, odstranit učebnice vydané v době okupace, provést revizi žákovských a učitelských knihoven. Bylo rozhodnuto uzavřít všechny německé školy.

Veškeré úsilí bylo nutno věnovat obnovení českých a slovenských škol všech kategorií. Středoškolské a vysokoškolské mládeži postižené uzavřením škol mělo být umožněno urychlené absolvování příslušných učilišť. Vstup mládeže do škol měl být usnadněn. Zvláštní péče měla být věnována mateřským školám, odborným a pokračovacím školám pro urychlenou výchovu technického dorostu.

Vedle těchto konkrétních opatření předpokládá Košický vládní program revizi kulturního programu: „Bude provedena důsledná demokratizace, a to nejen umožněním co nejširším vrstvám přístupu do škol i k jiným pramenům vzdělání a kultury, ale i v ideovém směru: v zlidovění samého systému výchovy i povahy kultury, aby sloužila ne úzké vrstvě lidí, ale lidu a národu.“²⁾

Pro školství na Slovensku předpokládá KVP v rámci celkové kulturní politiky státu úplnou samostatnost jak v řízení, tak v obsahu v souladu s národnostní emancipací. Významné poslání připadlo univerzitě v Bratislavě, která měla zabezpečovat slovenský přínos do vědecké kultury Československa.

Předpokládá se posílení slovanské orientace v kulturní politice. V tom směru mají být zaměřeny učební plány škol. Nově bude budován především poměr k SSSR. Bude postaráno o to, aby mládež nabyla potřebných vědomostí o vzniku, zřízení, vývoji, ekonomice a kultuře národů SSSR. Na univerzitách mají být zřízeny katedry dějin, ekonomiky a práva SSSR.

To vše má být konáno „v duchu pokrokovém, lidovém a národním, v čemž příkladem budou velicí naši klasikové, kteří vytvářejíce kulturu nejvyšší úrovně, vytvořili ji hluboce lidovou a národní.“³⁾

Významný úkol prosazovat zásady KVP v oblasti školství připadl ministerstvu školství a osvěty a jeho ministru Zdeňku Nejedlému. Jak ve svých veřejných vystoupeních, tak v četných vystoupeních na půdě PNS, zejména v jeho kulturním výboru, věnoval Nejedlý mnoho pozornosti objasňování bezprostředních i programových úkolů školské politiky vyplývajících z KVP.

Ve svém expoé na schůzi kulturního výboru PNS 10. 1. 1946⁴⁾ zdůraznil Nejedlý, že v první fázi po osvobození bylo nutno soustředit činnost ministerstva a ostatních školských orgánů na nejnaléhavější konkrétní úkoly spjaté s obnovou rozvráceného školství. Bylo velkým úspěchem, že většina škol obecných, měšťanských a středních byla otevřena během týdne (s určitými potížemi v pohraničí) a že zejména vysoké školy byly otevřeny již 1. června 1945, tj. tři týdny po osvobození. Vedle tohoto nejdůležitějšího úkolu — okamžitého zahájení vyučování — řešily školské orgány řadu dalších tíživých problémů.

Nejkomplikovanější byla situace na vysokých školách, do nichž nastupovaly ročníky, které postihlo uzavření vysokých škol za okupace. Školy nebyly pro takové množství studentů vybaveny ani personálně, ani zařízením, nebylo kde učit. Byl nedostatek učebnic pro vysoké i střední školy. Přesto byly postupně zřizovány nové vysoké školy.⁵⁾ Zemědělské školy byly převedeny do pravomoci ministerstva školství, byla věnována větší pozornost průmyslovým a obchodním školám, rozšiřovala se síť učňovského školství.

Vedle řešení těchto konkrétních, bezprostředních úkolů přistoupilo ministerstvo energicky k řešení zásadního koncepčního úkolu — intenzívně připravuje osnovu nového školského zákona, který, jak logicky vyplývá z požadavků důsledné demokratizace, zlidovění kultury a přístupu co nejširších vrstev ke vzdělání zakotvených v KVP i z dlouhodobé tradice úsilí pokrokových učitelů, je připravován na principech státní a jednotné školy. Proto také ve zmíněném expoze i v dalších vystoupeních v parlamentě⁶⁾ se Nejedlý zaměřil zejména na ujasňování úkolů a poslání školy, jejíž potřeby musí nový zákon vystihnout. Základem Nejedlého koncepce, kterou postupně rozvíjel v NS, je myšlenka jednotné školy jako hlavního nástroje výchovy člověka. Postátnění školy je první organizační podmínkou jednotné školy. Zavedením jednotné školy bude odstraněn hlavní defekt dosavadního školského systému, neorganický postup mezi obecným, měšťanským a středním školstvím, mezi nimiž není ani tak rozdíl pedagogický jako prestižní. Bude třeba vytvořit školskou soustavu, v níž by mohli žáci podle zájmů a schopností nabývat nejvyššího vzdělání bez jakéhokoliv omezení. Do jednotného školského systému zahrnul Nejedlý poprvé také předškolní výchovu. Navrhuje její začlenění do školského systému v péči státu, vyřešení jejího právního postavení (dosud byly mateřské školy v péči ministerstva zdravotnictví, ministerstva sociální péče a zemské komise pro péči o mládež). Mateřskou školu by měly navštěvovat všechny děti od 5 do 7 let. V mateřské škole by se děti naučily číst a psát a v sedmi letech by dítě přešlo do 1. třídy obecné školy, která by byla dnešní 2. třídou. Samozřejmě si Nejedlý uvědomuje, že je nutné pro splnění těchto představ vytvářet nejprve předpoklady.

V parlamentní diskusi Nejedlý zdůrazňuje skutečnost, že myšlenka jednotné školy není nový, pedagogice neznámý princip. Připomněl, že jde o starý požadavek pokrokových učitelů, a k této tradici se také hlásí. Avšak tradičně chápánou ideu jednotné školy považoval za poněkud jednostrannou, spíše za problém organizační. Nejedlý dává myšlence jednotné školy širší platnost. Připomíná, že vedle stránky organizační má také stránku ideovou. Nejedlý zdůrazňuje na prvním místě nutnost takové přestavby školství, aby škola, výchova byly v souladu se společenskými přeměnami v oblasti politické, hospodářské, kulturní a sociální, a to nejenom jako výsledek těchto změn, ale současně také jejich nástroj. „Všechno naše školství musíme uvést do souladu s novou povahou našeho státu, s lidově národní republikou, ať už jde o školní nebo mimoškolní výchovu, ať jde o vědu nebo umění.“⁷⁾ Škola neměla být schématem, které bychom „teprve potom naplňovali určitým obsahem“, ale jednotná škola „musí naopak vyrůstat z dnešního světa a života a být formou těchto našich životních potřeb“⁸⁾.

Smyslem všeho úsilí se musí stát opravdová lidovost školy a celé kultury. Proto vyžadoval Nejedlý cílevědomou výchovu v úctě k naší národní kultuře a lidové tvořivosti a cílevědomé navazování a rozvíjení pokrokových národních tradic. V tomto smyslu vyjádřil výchovný cíl školy, o který mu šlo především, takto: „Posledním úkolem je: ukovat národní charakter. Zatím nám jej vytvořili naši géniové, např. Němcová svou Babičkou a Smetana svým Daliborem. Jde o to, aby byl tento charakter také ve skutečnosti. Aby jej měl každý český poctivý a čestný člověk skutečně jako svůj charakter, který také zavazuje. To je konec konců cíl každé výchovy a musí být i cílem naší dnešní výchovy“.⁹⁾

Všestranně rozvinutého člověka nelze vychovat bez dostatečného zřetele k technice. Proto Nejedlý upozorňuje, že v době, kdy technika stále více ovlivňuje charakter života, nelze oddělovat svět kultury a svět techniky, ale je třeba hledat systém těchto základních složek dalšího kulturního rozvoje. Dochází k závěru, že: „Ve výchově je nedostatečný zřetel k technice. Technika udělala ohromný pokrok, dává hlavní charakter celému našemu životu a rozvoji, a přece se stále díváme na techniku jako na něco méně kulturního. Rozřezáváním těchto dvou světů se zavinilo i to, že v technickém světě se zapomnělo na ostatní věci. Proto musí být průmyslové školy zhumanisovány“.¹⁰⁾

V duchu svého pojetí jednotné školy jako výsledku i nástroje současných společenských přeměn označuje Nejedlý jako největší a nebolavější problém současného školství a výchovy vůbec nedostatečnou politickou výchovu. Nedostatečnou politickou výchovu označil zejména za problém inteligence, která byla u nás vždy, jak to formuloval Nejedlý, politicky negramotná. Tzv. nepolitická výchova středních škol měla za následek, že inteligence byla u nás přístupná nejhorší politické demagogii, „tzv. nepolitičnost znamená nakonec velkou političnost“.¹¹⁾ Cíl politické výchovy formuloval Nejedlý v duchu Košického vládního programu tak, že mládež musí být vedena k národní jednotě, aby bylo jasné, že strany nejsou poslední instancí, ale nad nimi je jednota národa. Pro KSČ nebyla NF časově omezeným taktickým manévrem, ale dlouhodobou politickou koncepcí, vycházející z předpokladu, že vytváření nového státu je možné pouze spoluprací všech pokrokových sil.

Po výkladu ministra Nejedlého vystoupil dne 17. 1. 1946 v kulturním výboru PNS také pověřenec pro školství a osvětu, kterým byl Laco Novomeský.¹²⁾ Ve svém obsáhlém konkrétním výkladu o stavu a problémech slovenského školství informoval Novomeský poslance o postupné obnově a záměrech rozvoje všech typů škol na Slovensku. Konkrétně se zabýval problémy, které ztěžovaly obnovu vyučování, problémy jednotlivých typů škol, menšinového školství, situací školských pracovníků. Všechny tyto problémy byly v důsledku předcházejícího vývoje a vlivem válečných událostí na Slovensku většinou daleko tíživější než v českých zemích.

Nejdůležitější část svého vystoupení věnoval Novomeský objasňování příčin a smyslu nařízení Slovenské národní rady z 6. září 1944, kterým ještě v průběhu SNP bylo na Slovensku veškeré školství postátněno.¹³⁾

Toto opatření, uskutečněné „v obrane najprimitívnejších výchovných princípov a v záujme obrany národnej výchovy na školách“,¹⁴⁾ bylo nezbytné zejmé-

na na Slovensku, kde byl v období slovenského štátu charakteristický konfesionální charakter slovenských škol ještě výrazně posílen, mělo však význam celostátní. Zestátněním školství získalo Slovensko určitý náskok před českými zeměmi, protože jím bylo usnadněno řešení řady školských a kulturněpolitických problémů, a tak vytvořeny podmínky pro rozvíjení národní a demokratické revoluce a její postupné přerůstání v revoluci socialistickou.¹⁵⁾ Organizační sjednocení školského systému v českých zemích a na Slovensku bylo tedy v této chvíli nejnaléhavějším úkolem dalšího zdravého vývoje československého školství, a tak byl také Novomeským tento problém poslancům PNS předložen.

V diskusích poslanců, které se rozvíjely na schůzích PNS, zejména v jeho kulturním výboru, na základě vystoupení Nejedlého a Novomeského, se plně prokázalo sepětí boje o prosazení školského zákona o státní a jednotné škole s celkovou politickou situací. Je možno říci, že v tomto období, tj. na podzim r. 1945 a na počátku r. 1946, zhruba do počátku předvolebního boje podporovaly v NS přípravu školského zákona na principech státní a jednotné školy strany socialistického bloku.

Nesocialistické strany, tj. Československá strana lidová a slovenská Demokratická strana, se proti takto připravované reformě od počátku stavěly. Lidová strana ovšem nikoliv na půdě NS. Z jiných pramenů je známo, že nesouhlas lidové strany způsobil, že se nepodařil pokus o postátnění školství prostřednictvím prezidentského dekretu tak, jak se to podařilo v případě prosazení vysokoškolského vzdělávání učitelů.¹⁶⁾ V NS se tato záležitost neprojednávala. Poslanci lidové strany nebyli v diskusi ke školským otázkám příliš aktivní a vystupovali velmi zdrženlivě. Mluvčími reakce se tak v NS stali hlavně poslanci Demokratické strany, kteří aktivně vystupovali zejména proti organizačnímu sjednocení školského systému v českých zemích a na Slovensku — tj. proti principu státní školy.¹⁷⁾ Došlo k pokusům reakčních sil ve slovenské Demokratické straně o politické zneužívání rozdílné organizace školství v obou částech republiky. Poslanci této strany se sice ve svých vystoupeních často slovně prohlásili za státní a jednotné školství, ale ve skutečnosti prosazovali pravý opak, dovolávající se národních a obrozeneckých tradic, které jim „nedovolují“ schvalovat násilné novotaření a rušení či usměrňování tradičních kulturních útvarů. Doporučují ústup od revolučního kvasu a úctu před dosud platnými zákony. Prohlašují, že zejména slovenské školství prý příliš pospíchá s reformami, a tak způsobuje „vzdalování“ školských systémů v českých zemích a na Slovensku. Doporučované sjednocení obou systémů se rozhodně nemá dít revoluční cestou.¹⁸⁾

Hodnocení těchto tendencí ve slovenské Demokratické straně věnoval velkou pozornost Laco Novomeský ve svém pozdějším projevu v ÚNS, který přednesl v dubnu 1948 u příležitosti přijímání základního školského zákona. Zdůraznil, že se činnost Demokratické strany neomezovala pouze na parlamentní projevy. Připomenul zde pokus o vyvolání kulturního zápasu na Slovensku, kdy po nezdařené petiční akci proti postátnění školství v létě 1945 byly na rozhraní let 1946—47 vyzvány všechny farní úřady a církevní spolky, aby organizovaly protestní akce proti státní a jednotné škole, protože se „prieči

zásadám ľudovo-demokratického zriadenia“ a „vychádza zo zásady totality a fašizmu“¹⁹⁾. Tento rovněž nezdařený pokus měl však paradoxní výsledek. „Vďaka za ne,“ říká Novomeský, „preto, lebo pripomenuli všetkým, ktorým štátna a jednotná škola je podmienkou existenčnou, pripomenuli učiteľstvu, rodičom i žiactvu, že nie je ľahká vec domôcť sa čohokoľvek lepšieho v živote. Vďaka za ne preto, lebo zjednotili rozložitú rodinu učiteľskú, bez rozdielu na odchodné názory politické a bez ohľadu na rozmanité presvedčenia náboženské, zjednotili ju za ideu štátnej jednotnej školy“.²⁰⁾

Novomeský rovněž upozorňuje na politické zneužívání rozdílné organizace školství v obou částech republiky a ochotu reakčních slovenských sil spojit se v příhodný okamžik s reakčními silami českých zemích: „... slovenskí reakcionári odrazu objavili — Prahu. Začínali jej prichodiť na chuť. Ľudia, ktorých obzor politický, spoločenský i kultúrny bol a ešte stále je obmedzený 26-ročným utvrdzovaním v zaslepenom odpore proti všetkému, čo v Čechách, čo v Prahe sa zrodilo, všetci tí stafažníci separátnej slovenskej, hoci len schützštátnosti, odrazu začali byť náramne „celoštátni“. Keby sme ich neboli poznali z nedávnej minulosti za vojny, muselo by sa nám zdať, že nič ich tak netrápi ako nejednotnosť školského zákonodárstva v českých krajinách a na Slovensku. Lebo na ničom inom im tak nezáležalo, ako na zjednotení, unifikácii školských zákonov, pri čom — samozrejme — podkladom mal byť ešte neupravený vzťah školstva v českých krajinách a zavrhnúť sa mali revolučne opatrenia slovenské. Takýmto priezračným „unifikačným“ figlom malo sa naše školstvo dostať tam, kde bolo...“.²¹⁾

Pokud Nejedlý hodnotí problém organizačního sjednocení a postátnění všeho československého školství, je optimista. Na schůzi kulturního výboru 17. 1. 1946 upozornil, že předloha zákona o postátnění školství v českých zemích je již hotova a je předmětem politického jednání. Nepochybuje o tom, že bude parlamentem přijata. Dále zdůraznil ideální spolupráci a názorovou shodu, která se vytvořila mezi ministerstvem školství a slovenským pověřenectvem²²⁾ ve všech podstatných otázkách.

Druhý základní princip připravované školské reformy — princip jednotné školy — vzbudil zpočátku méně výrazný odpor reakčních sil. Myšlenka jednotné školy je v této době chápána některými poslanci spíše jako princip organizační. Její ideová stránka vystupuje do popředí teprve s postupným narůstáním třídního boje.

Od samého počátku útočili proti myšlence jednotné školy opět poslanci Demokratické strany. Jednotnou školu akceptují pouze jako sjednocení školství v českých zemích a na Slovensku po stránce organizační a sjednocení osnov. Cíle jednotné školy považují za utopické. Nabádají k cestě zdokonalování dosavadního systému, zhušťování sítě měšťanek, snižování počtu žáků, zdokonalování sociální péče. Projevují elitářské obavy z nadbytku inteligence, z nivelizace vzdělání, k níž povede oddělení vyšší a nižší střední školy.²³⁾

Na obavy z nivelizace vzdělání, které vyjádřili i někteří další poslanci, reaguje Nejedlý: „Já si nepředstavuji, že při jednotné škole snížíme nižší střední školu, nýbrž si představuji, že zvýšíme dnešní měšťanskou školu. Totiž v tom smyslu, že až budeme mít vysokoškolsky vzdělané učitele i pro nižší střední

školu, dostaneme vyšší úroveň celku, kterému dnes říkáme střední škola.“²⁴⁾

Bohatá diskuse se rozvinula zejména na téma politická výchova ve školách. Nejedlého kritika nedostatečné politické výchovy a jejího celkového ideového zaměření výchovy vzbudila souhlas u většiny řečníků. Kritiku vzbudila zejména nedostatečně připravovaná koncepce nově zaváděného předmětu — politické výchovy, s níž si zatím učitelé nevěděli rady. Všeobecně byla kritizována zejména politická výchova na středních školách, kde je třeba zaměřit se nejen na to, aby byl předveden mládeži správný obraz fašismu a nacismu, ale zejména poukázat na všechno, co k těmto ideologiím vedlo. V pozitivním smyslu je nutné vytvořit pojem a zásady lidové demokracie, všeobecně se žádá, aby mládež více poznávala SSSR a vytvořila si k SSSR lepší vztah. Většina poslanců si uvědomuje, že politická výchova není ovšem jen věcí organizace školství, ale celého našeho kulturního a politického života.

Národní socialisté v duchu své ideologie akcentují v politické výchově zpočátku zejména nacionalismus a tradice, z nichž vyrůstá jejich strana. „Všichni si přejeme, aby naše děti poznaly dílo velkých prezidentů Masaryka a Beneše, aby se naučily ctít bojovníky za svobodu národa, oceňovat pomoc našich spojenců, kteří nám dopomohli k vítězství, aby byly vedeny k vzájemné snášenlivosti, aby se v nich pěstovaly občanské ctnosti, tolik potřebné pro kulturní a mravní život národa.“²⁵⁾

Zásadně byli proti politické výchově ve škole opět slovenští demokrati. „Žiadame, aby škola nebola ekleziatikum, ale ani politikum, jen výlučne a jedine pedagogikum.“²⁶⁾

V závěru práce PNS, v souvislosti s předvolebním bojem je však již patrná aktivizace pravicových sil zejména ve straně národních socialistů a ve straně lidové. Pravicové tendence v projevech poslanců těchto stran se projevovaly zejména ve schůzích pléna PNS, méně na schůzích kulturního výboru, a jsou zřetelné již v únoru a březnu 1946.

Nápadná je zejména aktivizace lidové strany, která se až dosud v práci parlamentu příliš neprojevovala. V souvislosti s blížícími se volbami vystoupila v PNS poslankyně lidové strany s projevem, na němž je patrné, že spíše než ke konstruktivní práci nad zásadami školské reformy byl určen nábožensky věřícím voličům. Poprvé v NS naznačila školský program lidové strany, který je pak rozvíjen jejími poslanci během práce ÚNS až do vládní krize v únoru 1948.²⁷⁾ Ze správného postřehu, že je ve škole předimenzována část nauková na úkor části výchovné, což kritizuje Nejedlý i jiní poslanci, vyvodila poslankyně lidové strany nutnost prohlubovat mravní výchovu na základě náboženském, což podle jejího mínění odpovídá mravní výchově, kterou dítěti dává rodina, a škola je povinna tuto výchovu přejímat. Obvinila školské pracovníky z autoritativního postupu, který bude trhat pouto mezi lidem a školou a lidem a státem. Vědecké zaměření, o které škola dnes usiluje, nemůže nahradit náboženskou morálku. „Vzrůstá pocit vnitřního strachu a ztráta víry ve spravedlnost a dobro, což je příčinou světové rozkolísanosti, nejistoty a nedůvěry. Tuto světovou krizi nedůvěry, která tkví v pýše jedněch a strachu druhých, nelze vyřešit jinak než na základě principů náboženských . . . má-li být vzdělání všestranné, musí být na školách náboženská mravní výchova a výuka na prvním

místě, neboť jinak vychováváme člověka jednostranného, který snad vzdělává rozum, ale zapomíná na charakter a srdce, jež má být plno lásky k bližnímu.²⁸⁾ Projev vrcholil požadavkem na zvýšení počtu hodin náboženství zejména na gymnáziu, úpravu posloupnosti předmětů a umístění kříže do škol na důstojné místo. Vedle toho žádá otvírání nových církevních a řádových škol a odmítá jednotnou školu, protože by vedla ke snížení úrovně střední školy.

Projev poslankyně lidové strany vzbudil ovšem ihned bouřlivý nesouhlas, který byl nejostřeji vyjádřen poslancem sociální demokracie, který odmítl za mládež své strany jakékoliv pokusy o prosazení náboženské výchovy do škol.²⁹⁾ Sociálně demokratičtí poslanci vůbec patřili po celé období práce PNS k neaktivnějším. Vedle komunistů prosazovali nejrozhodněji přijetí základního školského zákona na principech státní a jednotné školy a přinášeli i některé další podněty pro řešení některých problémů např. v oblasti učňovského školství.³⁰⁾

Pádnou odpověď na hlasy některých poslanců, které zde zaznívají, z nichž vyplývá nedostatečné pochopení velkých politických, hospodářských a sociálních změn, které probíhají v naší společnosti a jimž musí odpovídat i změny v kulturní koncepci, podává ve svém vystoupení komunistický poslanec O. Pavlík. Je to odpověď na hlasy obávající se nivelizace vzdělání, zastávající elitářské postoje, postoje abstraktivního humanismu a demokracie. V rozpravě ke státnímu rozpočtu na r. 1946, v níž je poslanci vysoce oceňována skutečnost, že výdaje na školství jsou druhou nejvyšší položkou celostátního rozpočtu a na Slovensku dokonce na místě prvním, poslanec Pavlík říká: „Ak má ľud — ľudom nemyslíme len málo početné vrstvy byrokracie a politikov — skutočne vládnuť v republike, musí aj vedieť vládnuť. Ak má ľud rozhodovať a spravovať dôležité veci v národných výboroch, riešiť zložité otázky politickej, hospodárskej, sociálnej a inej, ak sa má ľud zúčastňovať na správe národných podnikov, musí mať vyššie vzdelanie, ako mal vtedy, keď týchto práv a povinností nemal. Ak nemá byť ľud republiky klamaný a oklamávaný chytáckymi politikmi a prípadne aj byrokraciou, musí byť vzdelaný. Vzdelanie, vyššie vzdelanie ako dosiaľ je nie iba nejakou požiadavkou, ale je predpokladom ľudovej moci, predpokladom demokracie... Táto vedúca zásada školskej politiky musí sa uskutočňovať v škole i v osvetovej výchovnej práci. Škola ako najdôležitejšie miesto výchovy v modernej spoločnosti musí byť prebudovaná najprv v jej zmysle. Táto vedúca zásada musí sa prejaviť v každej škole i v celom systéme školstva. Nestačí teda podporovať vzdelanie, vedu a umenie u tenkej vrstvy národa, treba sa predovšetkým starať o to, aby všetky poklady ľudskej vzdelanosti, vedy a umenia sa staly čím skôr majetkom celého národa a aby takto naša národná kultúra kráčala vpred využitím talentov, ktoré dosiaľ nemohli sa rozvinúť len pre nedostatok a nemožnosť vzdelania, aby sa naša národná kultúra pozdvihla, živená mocným zdrojom ľudu.“³¹⁾

Funkce PNS v oblasti školského zákonodárství skončila projednáním vládního návrhu zákona, kterým se zřizují pedagogické fakulty. Zákon byl schválen poslanci všech směrů.³²⁾

26. 5. 1946 se konaly volby do Ústavodárného národního shromáždění,

z nichž jako nejsilnější vychází KSČ. Dne 8. 7. 1946 přednesl předseda nové vlády K. Gottwald Budovatelský program vlády, který navazoval na Košický vládní program a stal se důležitým nástrojem revolučních sil v boji proti reakci a za prosazování dalších revolučních vymožeností.³³⁾ Součástí programu bylo rovněž vypracování základního školského zákona, aby se veškeré mládeži dostalo co nejširšího všeobecného vzdělání a aby se nadaným dětem bez rozdílu sociálního původu umožnilo vyšší vzdělání. Vedle tohoto základního článku školské koncepce předpokládá program věnovat zvýšenou pozornost odborným školám, příliv studentů má být regulován ve prospěch průmyslu a produktivních oborů. Z tohoto hlediska má také být připravována reforma vysokoškolského studia. Příprava školského zákona se tedy stala součástí vládního programu, který měl být podporován všemi stranami NF. Avšak již během předvolební kampaně byla patrná aktivizace zpátečnických sil ve straně národně socialistické, lidové i v Demokratické straně, která se projevila výrazným politickým posunem doprava. Tento nástup pravicových sil zejména ve straně národních socialistů měl hluboké důsledky i pro plnění zásad školského programu vlády. Pravicový národní socialista Jaroslav Stránský, který se stal novým ministrem školství, v duchu politiky své strany, která se zejména po svém sjezdu na jaře 1947 postavila proti dalšímu vývoji revoluce směrem k socialismu, zahájil cestu sabotování budovatelského programu Gottwaldovy vlády na poli školské politiky. Tato taktika nového ministra je patrná i z jeho programového prohlášení, s kterým vystoupil na půdě parlamentu až za půl roku po svém nástupu do funkce. Stalo se tak na schůzi kulturního výboru 29. 1. 1947³⁴⁾. Stránského projev, který měl být programovým prohlášením nové vlády na poli školské politiky, překvapuje již tím, že vůbec neobsahuje žádný pozitivní školský ani kulturní program. Tuto „osobní lyrickou konfesi“, jak byl projev označen jedním z řečníků v rozpravě, nelze v žádném případě chápat jako rozpracování zásad budovatelského programu Gottwaldovy vlády, i když se Stránský snaží svou činnost v ministerstvu školství takto demagogicky prezentovat. Stránský se nesnaží ani o shrnutí problémů a rozbor kulturního a zejména školského života, jeho programové prohlášení je spíše abstraktním teoretizováním o všeobecných věcech duchovního života, projevem plným skepse a pesimismu, osobní a stranické zaujatosti, v němž je nepřiměřené místo věnováno osobním polemikám.

Z celého jeho projevu je zřejmé, že se snaží o oddálení jakéhokoliv jednání o školském zákonu, vnáší pochyby o samé podstatě v zásadě již připraveného zákona a stává se mluvčím formujících se reakčních sil. S touto taktikou souvisí i Stránského pokus o vytyčení jiného východiska při tvorbě školského zákona. Prosazuje myšlenku, že jediné vysoké školy jsou tvůrčí pracoviště, ostatní školství má povahu spíše distribuční, reprodukční, popularizační; vysoká škola je základní a původní školství jak ve smyslu historickém, tak tím, že vychovává učitele pro všechny ostatní školy. Proto se domnívá, že reforma školství by měla začít reformou školy vysoké. Hledá oporu proti velké většině učitelstva, která se jednotně staví za dílo sociální spravedlnosti ke všem dětem našeho národa a prosazuje své zájmy zejména prostřednictvím Svazu zaměstnanců školství a osvěty, ve sboru vysokoškolských učitelů, který pochází z předmni-

chovské buržoazní republiky, s jejíž ideologií je většinou spjat.

Stránský spoléhá rovněž na podporu vysokoškolských studentů, v nichž hledá reakce, postupně vytlačovaná revolučním procesem z rozhodujících oblastí hospodářského a politického života, jedno ze svých posledních útočišť. Situace na vysokých školách po osvobození byla velmi složitá. Určité demokratizační tendence prosazené po osvobození, jako umožnění přístupu na vysoké školy absolventům odborných škol, stipendijní politika, zřizování nových vysokých škol, které byly orientovány pokrokověji než školy tradiční, ještě nemohly podstatněji ovlivnit třídní složení studentů. Většina studentů pocházela ze středních vrstev inteligence, maloburžoazie a buržoazie. Podíl studentů z dělnických rodin tvořil pouze kolem 7 %. Navíc z vysokých škol postupně odcházeli studenti zralejší věkem i zkušenostmi, kteří po přerušení studia nacisty po osvobození dostudovávali a byli většinou pokrokově zaměřeni. Jádrem vysokoškolských studentů tvořili většinou absolventi protektorátních gymnázií (ve šk. roce 1945–46 tvořili tito studenti pouze 13 % všech posluchačů), politicky dezorientovaní, kteří snáze podléhali podbíživé propagandě pravicevých stran, živících v nich pocity stavovské nadřazenosti.³⁵⁾ Složitá problematika vysokých škol a studentských organizací nalézala odezvu rovněž v několika parlamentních schůzích.³⁶⁾

Samostatnou přípravu školského zákona se snaží Stránský odsunout poukazem na některé hlasy v odborné veřejnosti, zejména mezi středoškolskými profesory, z nichž někteří vystupují v tisku a napadají zejména princip jednotné školy. Snaží se zachovat prostřednictvím diferenciací na 2. stupni v podstatě školu nezměněnou. Stránský využívá těchto hlasů a doporučuje nad přípravou zákona další diskuse.

Tato ministrova taktika byla v rozpravě v kulturním výboru ÚNS nadšeně rozvíjena zejména národně demokratickými poslanci.³⁷⁾ Čs. strana národních socialistů byla stranou především liberální buržoazie, které šlo o to, aby byl ve škole upevněn předválečný duch buržoazní demokracie, uchovávat fikci sociální rovnocennosti a svobody. Personifikací buržoazního pojetí svobody byli Masaryk a Beneš, k nimž měli národní socialisté obzvlášť blízko. Významnou pozicí této strany, využívanou také v boji proti jednotné škole, byl vliv na inteligenci, v níž byly pěstovány nálady falešného nadtřídního kriticismu a elitářství. Proto je v projevech národních socialistů vedle hesel o svobodě školy, nestranickosti, tolerantnosti, abstraktním humanismu využívána i argumentace zastánců jednotné školy diferencované, kterou zakrývají, že jim jde především o to, zabránit přijetí zákona, který by byl významným krokem vpřed za prosazení socialistického charakteru státu.

Velkou pozornost věnují národně socialističtí poslanci rovněž sociálnímu postavení učitelů. Je to celková součást jejich politiky, kdy se snaží zvýšit vnitropolitickou krizi demagogickým prosazováním okamžitého a nereálného zvýšení platů státních a veřejných zaměstnanců bez ohledu na finanční možnosti státu. Tradiční vliv své strany mezi úředníky státního a hospodářského aparátu hodlají tímto demagogickým způsobem rozšířit mezi široké vrstvy učitelů. Tendence stranicky těžit ze sociálního postavení učitelů je zde jasně patrná. Přesto chválí ministrův postoj „rozumného hospodáře“, když upozor-

ňuje na finanční náklady, s nimiž bude prosazení školského zákona do praxe spojeno.

Červenou nití projevů příslušníků pravicových stran je prosazení hesla o nepolitičnosti školy, o nadstranickosti kultury. Tzn. o vyloučení vlivu KSČ ve škole, protože o zvýšení vlivu svých stran ve školství i v celé kulturní oblasti naopak všemi způsoby usilují. Svědčí o tom i útoky proti všem institucím, které jsou výsledkem demokratizačního procesu a v nichž mají silné pozice komunisté. Útoky jsou vedeny proti ministerstvu kultury a informací, v jehož čele stojí komunista, proti Zemské školní radě, jsou vznášeny požadavky na odpolitizování řízení a dozoru ve školství, kterého by mělo být dosaženo zřízením samostatných školních úřadů oddělených od národních výborů, je doporučována redukce inspektorů, revize obsazení míst ve Výzkumném ústavu pedagogickém a ve Státním nakladatelství. Výrazem těchto snah je také návrh rezoluce prosazené pravicovými stranami na schůzi kulturního výboru 11. 3. 1947. Je zde vyslovován požadavek, aby se v zájmu zdárného vývoje školské politiky ještě intenzivněji usilovalo o soustředění veškerého školství a kulturního dění v ministerstvu školství a osvěty a aby duch československé školy a kultury byl naplněním velkého odkazu Masarykova. Stranickost této rezoluce je mimo veškerou pochybnost.

V práci ÚNS je rovněž patrné snížení aktivity sociálně demokratických poslanců, kteří v období PNS patřili vedle komunistů k nejaktivnějším v úsilí o prosazení školského zákona. Souvisí to s celkovou krizí v sociální demokracii, která získala ve volbách nejnižší počet mandátů a v jejímž vedení se stále více prosazovaly pravicové síly. Také v rozpravě nad ministrovým expoé vystoupil pravicový sociální demokrat Vojta Beneš s typickým oportunistickým projevem, kde se místo jasného stanoviska snaží o přiblížení nesmiřitelných rozporů.³⁸⁾

Také příslušníci lidové strany vyslovují podporu ministru Stránskému a ve svých projevech znovu opakují svůj protisocialistický program. Slovenská problematika ustupuje v této fázi poněkud do pozadí.

Komunističtí poslanci se účastní rozpravy velmi aktivně a bojovně. Jejich kritika se zaměřuje v zásadě dvěma směry. Jednak kritizují konkrétní činnost ministerstva a ministra. Odsuzují liknavost práce ministra v přípravě zákona. Připomínají, že již 16. července 1946 vláda uložila ministrovi, aby připravil osnovu prováděcího zákona a osnovy prováděcích norem tak, aby nové školské právní předpisy mohly nabýt účinnosti počátkem škol. r. 1947–48. Kritizují personální politiku na ministerstvu školství, kdy Stránský se snaží oslabit pozice komunistů na ministerstvu zejména zrušením pedagogického oddělení, které zřídil Nejedlý v září 1945, kritizují ministrovu liknavost při vytváření podmínek pro práci nových vysokých škol. Obviňují Stránského, že osobní úpravy na ministerstvu se zakrývají jménem profesora Chlupa, jehož jméno je používáno jako štít, který dokumentuje ministrovu nezaujatost.

Vedle těchto konkrétních výtek na adresu ministra dokází vidět celý problém ministrova expoé a jeho školskou politiku v širokých souvislostech celého poválečného vnitropolitického vývoje v Československu.

Odhalují zásadní rozpor mezi společenským vývojem, v němž se stále roz-

hodněji prosazují síly, které nastupují cestu socialistických společenských přeměn v celé společnosti, tedy i v oblasti školství, a snahami těch sil ve společnosti, které usilují o to, tento vývoj zabrzdit. Odhalují Stránského jako reprezentanta těch vrstev, které se v okamžiku, kdy národní a demokratická revoluce přerůstá v revoluci socialistickou, dávají cestou reakce a jsou dalším vývojem smeteni. Odtud plyne Stránského pesimismus, skepse a bezprogramovost.

„Proč tolik skepse, proč ten strach? Chraňme si školu. Ano, budeme chránit školu, která bude vštěpovat mládeži a v ní rozvíjeti zásady nového lidově demokratického řádu. Ohrožení se mohou cítit jen ti, kteří se bojí nastupujícího nového řádu... Naše národní osvobození je protestem proti pesimistickému názoru na svět, které z projevu pana ministra cítíš takřka na každé stránce.“³⁹⁾

Poslanec Ivan Olbracht připomíná některé dosavadní neúspěchy Stránského v kulturní politice, kdy nezískal podporu pro své záměry, a pokračuje: „Bude-li ve své politice pokračovat, myslím, že tak zůstane i v budoucnosti. Protože jeho koncepce je v zásadě nesprávná, protože je jeho mysl obrácená spíše do minulosti než do budoucnosti a protože jeho úniky do absolutna v konkrétních lidských věcech nepomáhají. Pan ministr chválí pesimismus. Je pesimista. A věru není nic přirozenějšího u muže, jenž se opírá o minulost, která už není. Pak nezbyvá opravdu nic jiného, leč spoléhat na absolutno.“⁴⁰⁾

Poslanci odmítají ministrův pesimismus zejména ve vztahu k mladé generaci, jeho názor o „hluboké krizi mravní a rozumové“, oceňují elán, nadšení a obětavost mládeže a vyslovují přesvědčení o perspektivách mladé generace; především mladé generaci je nutné vytyčit pozitivní kulturní program: „Očekával-li někdo, že před tímto sborem bude rozvinut kulturní program nového ministra, zle se zklamal. Nepodal žádný. Ani v rámcovém celku, ani v podrobnostech... Nemá pan ministr žádný program, nebo ho nemají ti, jejichž mluvčím je? Ale má-li jej a zatajuje-li jej, vydává své straníky a přátele v nebezpečí, že bezprogramovost jeho bude pokládána také za bezprogramovost jejich.“⁴¹⁾

Také slovenští komunisté jsou zklamáni ministrovým projevem, a to nejen proto, že se ministr Slovenskem vůbec nezabývá, ale především proto, že problematika jeho projevu je natolik vzdálená skutečným kulturním potřebám na Slovensku, že jsou tímto výkladem nanejvýš překvapeni. Slovensko žije úplně jinými problémy. Je zde velký hlad po vzdělání, zejména na vesnici, a úkolem naší kulturní politiky musí být hledat cesty, jak tuto potřebu uspokojit.⁴²⁾

Zástupce komunistické mládeže souhlasí s názorem na nutnost reforem i v oblasti vysokoškolského studia a shrnuje problémy a potřeby, které musí být vysokoškolskou reformou řešeny. Nejdůležitějším úkolem je přizpůsobit systém výchovy potřebám nových společenských poměrů. Je třeba omezit zbytečné formality, zvýšit teoretické i praktické vědomosti, zaručit správný kvalitativní výběr, ale bez zavedení sociálního numeru clausu. Správným výběrem budou ze studia odstraněni ti, kteří tam nepatří, nestudují a skrývají se před prací. Aby byly zajištěny potřeby společnosti a státu, je nutno přesně stanovit program každé fakulty, výuka by měla být vázána osnovami. Vedoucími myšlenkou reformy musí být zjednodušení techniky vysokoškolského studia. Je nutné docílit jednotné správy vysokých škol, zjednodušení administrativy,

zreformovat zákony týkající se zkušebních řádů, profesorských sborů, akademických senátů, odstranit propast mezi profesory a studenty. Je třeba věnovat péči výchově mladých vědeckých pracovníků jak po stránce odborné, tak i jejich sociálnímu zabezpečení. „Pokrokově reformované školství se musí stát jednou z nejsilnějších opor našeho lidu a musí dávat národu jen takovou inteligenci, která půjde v čele pokroku, a tím v čele lidu.“⁴³⁾ To musí být hlavním smyslem celé reformy vysokoškolského studia. Proto je třeba na základě analýzy vypracovat celkovou koncepci a plán moderního vysokoškolského studia, která by byla v souladu s potřebami společnosti.

Komunisté od samého počátku při prosazování školského zákona v parlamentě neskrývají, že jim jde o školu politickou. „Všechno naše školství i kulturu musíme uvést do souladu s povahou nového státu,“ řekl ve svém programovém prohlášení již ministr Nejedlý. Tento program je rozvíjen také v projevech dalších poslanců, např. těmito slovy: „Budovat novou školu znamená budovat ji jako školu politickou a veškerou její činnost semknout s celým hospodářským, politickým a kulturním životem společnosti, budovat ji jako školu, která by vychovala mladou generaci tak, aby byla schopna zajistit plody výstavby republiky proti všem nepřítelům vnějším i vnitřním.“⁴⁴⁾ Je to program, který ve zostřeném politickém boji nemůže být akceptován představiteli pravicových sil, usilujících o reakční zvrát politických poměrů. „A tato cesta vpřed, to je to, co nás dělí. Vidíme jasně cíl, ke kterému jdeme, vidíme šťastnou budoucnost našeho národa a pro ni chceme vychovávat děti.“⁴⁵⁾

Následující politický vývoj a přijetí základního školského zákona o státní a jednotné škole po únoru 1948 prokázalo moudrost slov Ivana Olbrachta, který svůj projev zakončil těmito slovy: „Pan ministr projevil ve svém exposé naději, že si porozumíme. Bojím se, že nikoli. Ale přesto ho prosím, aby věnoval debatě v tomto sboru čas, protože i když se neshodneme, můžeme přec alespoň nalézt hranici, která nás dělí, a už to bude užitečné. Pan ministr užil ve svém rozkladu hrdé věty: ‚Je-li můj předchůdce v úřadě revoluce, jsem já také revoluce.‘ Základní jeho omyl je myslím právě v této větě. Ani ministr Nejedlý ovšem nebyl revoluce, jest jen jejím bojovníkem. Ale znamenal akci. Pan ministr dr. Stránský by chtěl zpět. Ano, osobně může, jak daleko mu bude libo, ale politicky mu to národ nedovolí.“⁴⁶⁾

Touto rozpravou končí projednávání školských otázek v kulturním výboru a v plénu NS až do dubna 1948, kdy již za zcela jiných okolností byl přijímán ÚNS zákon o státní a jednotné škole.

Boj o prosazení zákona o státní a jednotné škole v NS neodráží úsilí pokrokových sil společnosti o budoucí demokratický charakter československého školství v plné šíři. Jak již bylo řečeno, NS bylo pouze jednou z platforem, kde se tento zápas promítal v úsilí o prosazení základního školského zákona. Sledováním zápasu o prosazení principů jednotné a státní školy v NS se však plně prokázalo sepětí otázek školské politiky s celkovým společenským vývojem. S postupným přerůstáním národní a demokratické revoluce v revoluci socialistickou a s postupným narůstáním třídního boje, který tento proces doprovázel, se plně prokázala skutečnost, že otázky školské politiky se stále více stávaly součástí a nakonec i nástrojem tohoto boje.

Zároveň s přerůstáním národní a demokratické revoluce v revoluci socialistickou se projevuje v NS i postupné tříbení základních principů, na nichž je zákon připravován, a to především principu jednotné školy. Stále více vystupuje do popředí třídní aspekt tohoto problému. To znamená: ne jako princip pouze organizační, jak byl také někdy chápán, ale vytvoření společenských podmínek, aby mohla být uskutečněna zásada co nejširšího vzdělání pro všechny a vytvoření takového školského systému, který by i ideově zabezpečoval potřeby nově budované společnosti.

POZNÁMKY

¹⁾ Program nové československé vlády národní fronty Čechů a Slováků z 5. dubna 1945. *Dějiny školství v Československu*. II. Praha 1981. s. 8–9.

²⁾ Tamtéž s. 8–9.

³⁾ Tamtéž s. 9.

⁴⁾ Schůze kulturního výboru 10. 1. 1946, 3/2406. Ve studii jsou využity materiály archivu Federálního národního shromáždění ČSSR v Praze: Těsnopisné zprávy o schůzích Prozatímního národního shromáždění z let 1945–1946, Těsnopisné zprávy o schůzích Ústavodárného národního shromáždění 1946–1948 a zprávy o schůzích kulturních výborů Prozatímního národního shromáždění a Ústavodárného národního shromáždění.

⁵⁾ Vysoká škola politická a sociální, lékařská fakulta v Plzni a Hradci Králové byly otevřeny již v r. 1945, ve šk. r. 1946/47 zahájily činnost pedagogické fakulty v Praze, Brně a Olomouci, byla obnovena univerzita v Olomouci, zřízena AMU v Praze a o rok později v Brně, v r. 1947 byla zřízena Vysoká škola sociální v Brně.

⁶⁾ Schůze kulturního výboru 10. 1. 1946 — 3/2406; schůze kulturního výboru 6. 2. 1946, schůze kulturního výboru 13. 2. 1946. Z jiných aspektů a na základě Archivu Z. Nejedlého sleduje tuto problematiku J. Kojzar: *K počátkům obnovy a přestavby československého školství*. K 100. výročí narození Zdeňka Nejedlého. *Pedagogika* 1978, 28, č. 1, s. 35–52.

⁷⁾ Schůze kulturního výboru 31. 1. 1946.

⁸⁾ Citováno ve studii J. Kojzar: *Jednotná škola a Zdeněk Nejedlý*. *Pedagogika* 1973, 23, č. 2, s. 143–169 (s. 162).

⁹⁾ Schůze kulturního výboru 31. 1. 1946.

¹⁰⁾ Tamtéž.

¹¹⁾ Tamtéž a schůze kulturního výboru 13. 2. 1946.

¹²⁾ Schůze kulturního výboru 17. 1. 1946, 4/2406: přetištěno in: Ladislav Novomeský: *Nový duch nové školy. Stav a problémy slovenského školstva*, s. 30–44; Bratislava 1974, 322 s.

¹³⁾ *Nariadenie Slovenskej národnej rady zo dňa 6. septembra 1944 o poštátnení školstva na Slovensku*. Sbíerka nariadení SNR, čiastka 2, 7. septembra 1944. roč. 1944, In: *Dějiny školství v Československu*. II. Praha 1981, s. 7.

¹⁴⁾ *Stav a problémy slovenského školstva*. In: Ladislav Novomeský: *Nový duch nové školy*. Bratislava 1974, s. 43.

¹⁵⁾ Významem postátnění slovenského školství se zabývá zejména např. O. Pavlík: *Slovenské školstvo na novú cestu*. *Pedagogika*, 24 (1974), č. 6. s. 635–644.

¹⁶⁾ Viz Václav Klabík: *Návrh nového školského zákona*. Školství a osvěta I, 1946, 15. června, s. 2–3; B. Kujal: *Svaz zaměstnanců školství a osvěty pod drobnohledem*. Školství a osvěta II, 1947, 3. května, s. 104–105.

¹⁷⁾ Těsnopisecké zprávy o schůzích Prozatímního národního shromáždění: 9. schůze PNS 21. 11. 1945, s. 6 (posl. Viboch); 41. schůze PNS 27. 3. 1946, s. 64–66 (posl. Pišút a Šenšel); schůze kulturního výboru 17. 1. 1946 — 4/2406 (titíž).

¹⁸⁾ Slovní prohlášení poslanců Demokratické strany za státní školu někdy ilustruje složitý vztah slovenských katolíků a evangelíků, kteří vítají omezení katolického vlivu ve škole a doufají v zesílení evangelického vlivu.

¹⁹⁾ *Zákon o štátnej jednotnej škole*. Projev v ÚNS 21. 4. 1948, s. 80. In: L. Novomeský: *Výchova socialistického pokolenia*. Bratislava, Pravda 1949.

²⁰⁾ Tamtéž s. 81.

²¹⁾ Tamtéž s. 78.

²²⁾ Schůze kulturního výboru 17. 1. 1946, 4/2406.

²³⁾ Těsnopisecké zprávy o schůzích PNS: 9. schůze PNS 21. 11. 1945, s. 6; 41. schůze PNS, 27. 3. 1946, s. 64–65; schůze kulturního výboru 23. 1. 1946, 4/2406, 17. 1. 1946, 4/2406 (poslanci Šenšel, Viboch, Pišút).

²⁴⁾ Schůze kulturního výboru 23. 1. 1946.

²⁵⁾ Schůze kulturního výboru 17. 1. 1946, 4/2406 (posl. Uhlířová).

²⁶⁾ Schůze kulturního výboru 17. 1. 1946 (posl. Šenšel).

²⁷⁾ Těsnopisné zprávy o 41. schůzi PNS, 27. 3. 1946, s. 84–89 (posl. Skuhrovcová).

²⁸⁾ Tamtéž s. 87.

²⁹⁾ Těsnopisné zprávy o 43. schůzi PNS, 28. 3. 1946, s. 22–23 (posl. Maleček).

³⁰⁾ Např. schůze kulturního výboru 17. 1. 1946 (poslanci Kratochvíl a Hladký). Škol-
ská sekce sociálně demokratické strany se usnesla na resoluci, ve které žádá, aby se její
ministři a poslanci zasadili o rychlé uzákonění osnovy o zřízení pedagogických fakult
a uzákonění základního školského zákona. — Viz schůze kulturního výboru 23. 1. 1946
(posl. Kratochvíl).

³¹⁾ Těsnopisná zpráva o 41. schůzi PNS 27. 3. 1946, s. 66–71.

³²⁾ Těsnopisná zpráva o 45. schůzi PNS 9. 4. 1946, s. 7–25.

³³⁾ Těsnopisná zpráva o 3. schůzi ÚNS, 8. 7. 1946, s. 21.

³⁴⁾ Schůze kulturního výboru 29. 1. 1947, č. 10.

³⁵⁾ H. Kračmárová: *České vysokoškolské studenstvo a Únor 1948*. ČsČH, roč. 26. 1978, s. 481–506.

³⁶⁾ Např. na 6. schůzi ÚNS, 11. července 1946; na 41. schůzi PNS 27. 3. 1946; aj.

³⁷⁾ Schůze kulturního výboru 19. 2. 1947, 4. 3. 1947 a 11. 3. 1947.

³⁸⁾ Schůze kulturního výboru 19. 2. 1947.

³⁹⁾ Tamtéž — posl. Koubek.

⁴⁰⁾ Tamtéž.

⁴¹⁾ Tamtéž.

⁴²⁾ Tamtéž — posl. Bašřovanský.

⁴³⁾ Schůze kulturního výboru 11. 3. 1947 — posl. Homola.

⁴⁴⁾ Těsnopisná zpráva o 41. schůzi PNS, 27. 3. 1946, s. 54–56, posl. Pavlásek.

⁴⁵⁾ Schůze kulturního výboru 19. 2. 1947 — posl. Koubek.

⁴⁶⁾ Tamtéž.

Одной из трибун, где в 1945–1948 гг. происходила борьба за государственную и единую школу, было Национальное собрание. В этом законодательном учреждении представления о новом устройстве и характере школьного обучения должны были приобрести конкретную форму нового закона о школьном образовании. При обсуждении принципов школьной политики правительства как в плане Национального собрания, так и на заседаниях его культурного комитета вопрос касался не только конкретной формы нового закона, но и уточнения концепции и выяснения взгляда отдельных политических партий на характер будущей школы, протекавшее в порядке широкой дискуссии.

Период борьбы за принятие школьного закона, основанного на принципах государственной и единой школы можно в общих чертах развить на два этапа. Первый этап – это период работ Временного Национального собрания, который завершился выборами в Учредительное национальное собрание в 1946 г. Можно сказать, что в это время подготовка школьного закона на принципах государственной и единой школы пользовалась поддержкой партий социалистического блока. Представителями реакционных сил в этот период времени были в первую очередь депутаты словацкой Демократи-

ческой партии, причем, в частности, нападкам подвергался принцип государственной школы. Уже в рамках предвыборной борьбы появилась заметная активизация реакционных сил в Народной партии и в партии Национал-социалистической. Противостояние правых сил проявилось потом в процессе работы Учредительного собрания. В течение этого периода времени нападки реакционеров были направлены на отвержение принципа единой школы. Принцип единой школы уже воспринимается как преимущественно принцип организации, – на первый план выдвигается уже и идеологическая сторона будущей школы.

Полностью выявился факт, что борьба за характер школы в 1945–1948 гг. становится важным компонентом политической борьбы, сопровождающей процесс национальной и демократической революции на пути их перерождения в революцию социалистическую.

В настоящем очерке были использованы материалы из архива Федерального национального собрания в Праге, стенографические записи заседаний Временного национального собрания и Учредительного национального собрания, а также и записи заседаний культурных комитетов Временного национального собрания и Учредительного национального собрания.

MIROSLAVA MAUROVÁ

STRUGGLE FOR A UNIFIED EDUCATION SYSTEM IN THE NATIONAL ASSEMBLY IN CZECHOSLOVAKIA IN THE YEARS 1945–1948

One of the forums where in the 1945–1948 period struggle was being waged for a unified state education system was the National Assembly. It was in this legislative body that the ideas about

a new organization and character of the education system were to be put into effect in the form a new Education Act. In discussions on the principles of the government's education policy both at the

plenary sessions of the National Assembly and at the meetings of its education committee, the question was not only to give new Education Bill a concrete form, but also, in a broadly based discussion to formulate the conception and to clarify the standpoints of individual political groups regarding the character of the future school system.

The period of the struggle in the National Assembly for the passage of the Education Bill based on the principles of a unified state school system can be roughly divided into two stages. The first stage is the Provisional National Assembly's work ending with the election of the Constituent National Assembly in May 1946. It can be said that in this period the preparation of the Education Bill on the principles of a unified state school system was backed by all the parties of the Socialist block. Spokesmen for the forces of reaction in that period were primarily the Slovak Democratic MPs and the main target of the reactionary forces' attack was state school principle. But activation of the right-wing forces in the People's Party and the national Socialist Party had

already become apparent in connection with the pre-election campaign. The opposition of the rightist forces made itself fully felt during the period of the Constituent Assembly's work. The reaction's attacks in that period concentrate on the principle of a unified school system. The unified school principle is no longer understood as a predominantly organizational principle, but primarily as a question of the ideological orientation of the future school.

As a matter of fact, the struggle for the character of school in the years 1945—1948 proved to be an important part of the political struggle accompanying the process of transition from the national and democratic revolution to a socialist revolution.

In writing this study the author used materials in the archives of the Federal National Assembly, shorthand reports of sessions of the Provisional National Assembly and the Constituent National Assembly and records of education committee meetings of the Provisional and Constituent National Assemblies.